

AKSEL SANDEMOSE (1899-1965)

Aksel Sandemose, Jantelovens opphavsmann, den mest norske av alle dansker, skrev gjennom hele sitt forfatterliv om de samme emnene: kjærligheten, hatet og sjalusien. Et mord han skal ha begått i sin ungdom – diktning eller sannhet? – går som en rød tråd gjennom flere av bøkene hans, sterkest i hovedverket, "En flyktning krysser sitt spor".

Etter i løpet av fem år å ha gitt ut seks bøker i Danmark, flyttet Sandemose i 1929 til Norge og erklærte at han ville være norsk forfatter. Forut for sin forfattervirksomhet hjemme hadde han da hatt de forskjellige jobber: sjømann, gartner, lærer og journalist. Erfaringsområdet var nær sagt ubegrenset. Språkproblemer eksisterte ikke for ham, og allerede den første boken han utga i Norge, i 1931, viste en stilist av klasse med visjonær fantasi, sterke billedskapende evner og et glitrende norsk.

Sandemose var fra første stund et uromoment i norsk litteratur. Ikke bare det han skrev, men også hans forhold til forleggerne og til vårt litterære miljø var provoserende og forvirrende. Hans litterære kvaliteter ble imidlertid aldri trukket i tvil, selv om han aldri fikk noen stor leserkrets. Han er en ytterst interessant forfatter, og man gjør ham urett hvis man – som enkelte gjør – hevder at han har skrevet den samme boken om igjen hele tiden.

Ingen av Sandemoses utgivelser er direkte vanskelige å få tak i, med unntak av "Fesjå" med alle bilag. Sjelden er også "Mænd fra Atlanten" i omslag. På grunn av etterspørselen er imidlertid prisene på de fleste bøkene relativt høye. Fesjå prises nå til ca. 10 000 kroner.

Litteraturen om Sandemose og hans forfatterskap er omfattende. Et viktig bidrag kom i 1988 og er skrevet av Espen Haavardsholm: "Mannen fra Jante. Et portrett av Aksel Sandemose". I 1989 forelå Ole Storms store verk, "Janteloven". En grundig bibliografi av Frits Johansen og Johs. Væth: "Aksel Sandemose og Skandinavia. En bibliografi", utkom i 1969.

AKSEL SANDEMOSES FØRSTEUTGAVER:

- 1923: Fortællinger fra Labrador. København. Gyldendal.
Innbinding: Omslag, typografisk.
- 1924: Storme ved Jævnøgn. København. Gyldendal.
Innbinding: Omslag, typografisk.
- 1924: Ungdomssynd. Roman. København. E. Jespersens Forlag.
Innbinding: Omslag, typografisk.
En fullstendig omarbeidet versjon på norsk ble offentliggjort i Morgenposten som føljetong i november 1952 - februar 1953.
- 1924: Mænd fra Atlanten. Roman. København. Forlaget af 1924.
Innbinding: Omslag, illustrert, signert Allerup 26. (senere)* Helsingjirtebind.
- 1927: Klabavtermanden. Fortælling fra Havet. København. Gyldendal.
Innbinding: Omslag, tegnet av Ernst Hansen, som også har tegnet vignettene.
- 1928: Ross Dane. Roman. København. Gyldendal.
Innbinding: Omslag, tegnet av Anton Hansen.
Denne og de ovenfor nevnte bøker er skrevet på dansk. Sandemoses senere produksjon er - med et par unntak - på norsk.
- 1931: En sjømann går i land. Roman. Gyldendal.
Innbinding: Omslag, tegnet av Joachim Grøgaard.* Helsingjirtebind. I enkelte eksemplarer er foromslaget medbundet.
- 1932: Klabautermannen. Gyldendal.
Innbinding: Omslag, typografisk. Helsingjirtebind.
- 1933: En flyktning krysser sitt spor. Fortelling om en morders barndom. Tiden.
Innbinding: Omslag, tegnet av Reidar Aulie. Helsingjirtebind.

- 1934: Dødens agenter. Rustningsindustriens Internasjonale. Tiden.
Innbinding: Omslag, tegnet av L. Getz. Helsejirtebinding. I noen eksemplarer er foromslaget medbundet.
- 1935: [-]: Ole Conrad Hansen: Reisen til New Zealand. Tiden.
Innbinding: Omslag, tegnet i Stein Studio.* Helstriebind.
Råstoffet til boken er levert av Ole Conrad Hansen, men den er bearbejdet av Aksel Sandemose – boken regnes normalt som en del av hans forfatterskap.
Om Ole Conrad Hansen og Sandemoses påståtte forfatterskap, se Astrid Høvik: "En fantastisk historie", Arendal Historielags Årbok nr. 2, 1996.
Det foreligger en interessant tysk oversettelse: "Ole Hansens Reise nach Neu-Seeland" fra 1936 med illustrasjoner av Olaf Gulbransson.* Knut Hamsun har skrevet forordet til denne utgaven, og Sandemose er ikke nevnt.
- 1936: Vi pynter oss med horn. Tiden.
Innbinding: Omslag, med vignett tegnet av Ernst Hansen.* Helsejirtebinding.
- 1937: Sandemose forteller. Tiden.
Innbinding: Omslag, med forfatterens portrett tegnet av Finn Havrevold. Helstriebind.
- 1937: Der stod en benk i haven. Tiden.
Innbinding: Omslag, tegnet av Reidar Aulie. Helstriebind.
- 1938: Brudulje. Tiden.
Innbinding: Omslag, tegnet av Øystein Jørgensen. Helstriebind.
- 1939: September. Tiden.
Innbinding: Omslag, tegnet av Rudolf Lindquist. Helstriebind.
- 1940: Fortellinger fra andre tider. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Håkon Stenstadvold. Forlagsbind i to varianter:
A. Helstriebind.
B. Pappbind (senere salgsbind).
- 1942: [-]: Syttende mai. Två norrmän berättar om Norges högtidsdag. Av John Sanness och Bjarne Arnesen. Stockholm. Kooperativa förbundets bokförlag.
Innbinding: Omslag, tegnet av Bertil Bull Hedlund.*
Bjarne Arnesen er psevdonym for Aksel Sandemose. Hans bidrag "Nasjonal vårfest" er inntatt på side 39-61.
- 1943: [-]: Syttende mai. Norges Frihetsdag. To Nordmænd beretter om Norges Højtidsdag (bare på omslaget). Av John Sanness og Bjarne Arnesen. [Graasten]. Folkung Forlaget. 2000 nummererte eksemplarer.
Innbinding: Omslag, tegnet.
Dette er en bearbejdet dansk utgave av foregående bok. Sandemoses bidrag er her inntatt i en noe forkortet form.
- 1944: Det gångna är en dröm. Papper, efterlämnade av norskamerikanen John Torson till hans son i Norge 1939-1944. Översatt från författarens norska manuskript. Stockholm. Bonnier.
Innbinding: Omslag, tegnet av Bertil Bull Hedlund.
Den egentlige førsteutgave. Den norske utgaven kom først i 1946, jfr. nedenfor.
- 1945: Tjærehandleren. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Sverre Pettersen. Forlagsbind i to varianter:
A. Pappbind.
B. Sjirtegruggbinding med rødt tittelfelt på ryggen.

- 1946: Det svundne er en drøm. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Sverre Pettersen. Pappbind. Den norske teksten avviker noe fra de tidligere svenske og danske utgavene.
- 1946: Agnes, min deilige sommerfugl. Fire noveller. København. Rosenkilde og Bagger.
Innbinding: Omslag, typografisk. Opplaget var på 300 eksemplarer, bare 50 kom i handelen.
- 1949: Alice Atkinson og hennes elskere. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnede bokstaver i sort og rødt. Sjirtingryggbind.
- 1950: Eventyret fra Kong Rhascall den Syttendes tid om en palmegrønn øy. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av F. Tidemand-Johannessen. Forlagsbind i to varianter:
A. Pappbind.
B. Sjirtingryggbind med rødt tittelfelt på ryggen.
- 1954: Rejsen til Kjørkelvik. Dichtung und Wahrheit. København. Hans Reitzel.
Innbinding: Omslag, med vignett av Ernst Trier. Grønt skinnryggbind med foromslag medbundet.
Sandemoses tekst er på norsk. Erling Nielsens forord på dansk.
Norsk utgave i 1969, jfr. nedenfor.
- 1955: En flyktning krysser sitt spor. Espen Arnakkes kommentarer til Janteloven. Privat trykk. Aksel Sandemose, Kjørkelvik, Risør. Sænummer av Årstidene.
Innbinding: Omslag, typografisk.
Aschehoug overtok i 1961 restopplaget og utga boken med nytt omslag og nytt tittelblad med betegnelsen "Ny Utgave 1961".
1958. Varulven. Roman. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Knut Yran. Sjirtingryggbind.
- 1960: Murene rundt Jeriko. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, typografisk. Sjirtingryggbind.
- 1961: Felicias bryllup. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Knut Yran. Sjirtingryggbind.
- 1961: To epistler. Nyttårshilsen fra Aas og Wahl og Det Mallingske Boktrykkeri.
Innbinding: Kartonasje.
- 1963: Mytteriet på barken Zuidersee. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, typografisk. Sjirtingryggbind.
- 1965: Dans, dans, Roselill. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, typografisk. Sjirtingryggbind.

Etter Aksel Sandemoses død er det utgitt en rekke forskjellige artikkelsamlinger.

- 1969: Reisen til Kjørkelvik. Dichtung und Wahrheit. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, typografisk. Sjirtingryggbind med foromslag medbundet.
Erling Nielsens forord i 1954-utgaven er ikke med her.
- 1970: Aladdins lampe. Trykt i 900 nummererte eksemplarer. Utgitt til Aktuelts 25-års jubileum.
Innbinding: Omslag med portrett av Sandemose.
- 1972: Som et neshorn med hjernebetennelse. Reisebetraktninger. Aschehoug.

- Innbinding: Omslag, tegnet av Ludvig Eikaas. Sjirtingryggbind.
- 1972: Kryssende spor. Sandemose-tekster i utvalg ved Eivind Kristiansen. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Junn Paasche-Aasen.
- 1973: Dikteren og temaet. Artikler i utvalg ved Petter Larsen og Torleif Skjævesland. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Rolf Andersson. Sjirtingryggbind.
- 1973: Epistler og moralske tanker. I utvalg ved Trygve Hagen. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Rolf Andersson. Forlagsbind i to varianter:
A. Sjirtingryggbind.
B. Helbind av plast.
- 1974: Brev fra Kjørkelvik. I utvalg ved Petter Larsen og Torleif Skjævesland. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet, usignert. Sjirtingryggbind.
- 1975: Minner fra andre dager. Artikler i utvalg ved Petter Larsen og Torleif Skjævesland. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Rolf Andersson. Helsingringbind.
- 1976: Bakom står hin Onde og hoster så smått. Artikler om samfunn og politikk 1933-1965. I utvalg ved Petter Larsen og Torleif Skjævesland. Aschehoug.
Innbinding: Omslag, tegnet av Rolf Andersson. Helsingringbind.

Sandemoses to meget personlige og etterspurte tidsskrifter må avslutningsvis fremheves:

- 1934-36 Fesjå. Nr. 1-4. Forfatterens Forlag. Opplaget er anslått til mindre enn 800 eksemplarer.
1934
Hefte 1, 16 sider upaginert og side 1-16 av etterskrift til "En flyktning krysser sitt spor".
Hefte 2, side 1-16 og side 17-32 i etterskriften (løst vedlagt)
Hefte 3, side 17-48 og side 33-64 i etterskriften (løst vedlagt)
April 1934
Hefte 4, side 49-64 og 65-80 i etterskriften.
Se nedenfor under B.
I forbindelse med Fesjå ble videre utgitt: *
- A: Subskripsjons-innbydelse til Fesjå.
B: Efterskrift til "En flyktning krysser sitt spor". Dette bilaget er på ialt 80 sider og er ufullendt. I et sirkulære vedrørende Fesjå kalles skriftet "Dydens apostel". (Er satt inn med egen paginering i midten av hvert hefte).
C: Forfatter og forlegger. Denne artikkelen sto opprinnelig i Fesjå nr. 3, men det ble også utgitt et særtrykk som typografisk er noe endret i forhold til dette nummer. Sidene er paginert 33-64.
- 1951-55: Årstidene. Brev fra Kjørkelvik. Kjørkelvik, Risør. Forfatterens Forlag. Hefte 1-13, hvorav 3 dobbelhefter.
Innbinding: Omslag, tegnet.
Det er tre varianter av hefte 1:
A. Med trykkfeil (for eksempel s.76 niende linje ovenfra "Delet").
B. Uten trykkfeil ("Deelet"). På tittelbladet anført "2. opplag". Det er imidlertid aldri utkommet et 2. opplag. Misforståelsen skjedde da arbeidet ble stanset for å rette noen trykkfeil.
C. Uten opplagsbetegnelse på tittelbladet. For øvrig som B.
- Det er videre to varianter av hefte 2:
A. Med trykkfeilliste for hefte 1 på s.87.
B. Uten trykkfeilliste på s.87.